

Počátky krajkářství v Krušnohoří

V jednom z minulých čísel jsme se mohli dočíst o snaze občanského sdružení *Krušnohorská krajka* udržet tradiční řemeslo. Je obdivuhodné, že již téměř zaniklá výroba paličkovaných krajek byla díky nadšeným členkám tohoto sdružení „oprášena“. I díky jejich zručnosti mohly vzniknout dokonalé repliky krajek podle původních vzorů. Původní předlohy tzv. *podvinky* jim ze svého depozitáře poskytlo karlovarské muzeum. Jelikož původní krajky již neexistovaly, krajkářky dokonale zvládly udělat rekonstrukci podvinků tak, aby se podle nich upaličkovaly „nové“ dečky a ubrusy se zvláště typickými vzory původní krušnohorské produkce. Ty se pak uložily zpět do muzejního depozitáře jako doklad pro příští generaci. Krajkářkám muzeum na oplátku poskytlo rekonstruované předlohy k jejich dalšímu použití, aby tak došlo k jejich přirozenému šíření.

Počátky krajkářství v česko saském Krušnohoří sahají až do 16. století. S jeho vznikem je spojováno jméno Barbary Uttmannové, která se narodila roku 1514 v malém místě Elterlein nedaleko Annabergu. Pocházela ze zámožné rodiny, její otec se v Sasku podílel na otevírání nových rudných dolů a hutí. Barbaře se dostalo velice dobrého vzdělání. Matka jí naučila vést velké hospodářství. Provdána byla v necelých šestnácti letech za horního a hutního pána Kryštofa Uttmanna, který do Saska přišel ze Slezska. Manželé Uttmannovi žili v Annabergu na náměstí v domě číslo 8. Spolu měli sedm synů a pět dcer. Po tragické smrti manžela Barbara se svými staršími syny vedla manželovy podniky dál. Že byla skutečnou osobností dobře se orientující v hospodářských záležitostech dokazuje i skutečnost, že investovala do nákupu domů a pozemků, což bylo pro ženu té doby velmi neobvyklé.

Barbara se údajně paličkářské dovednosti naučila od jakési belgické dívky, které poskytla přístřeší. Prvním krušnohorským paličkovaným výrobkem prý byl honosný krajkový límec, který zhotovila svému manželovi. Zřejmě ve snaze zlepšit sociální situaci chudých obyvatel Krušnohoří založila v Annabergu první paličkářskou školu. Je pravděpodobné, že primitivní výroba krajek sice existovala v Krušnohoří již kolem roku 1500, ale teprve Uttmannová se zasloužila o jeho povznesení. Z historických pramenů víme, že dodávala krajky i pro saský panovnický dvůr v Drážďanech a že při výrobě krajek zaměstnávala na 900 žen. Měla nemalou zásluhu na zavádění nových vzorů, které se záhy rozšířily i na českou stranu Krušných hor. Barbara sama přišla na řadu vylepšení jako byl stojan na herdule nebo kryty na paličky, aby se natočená nit na paličce při práci nezacuchávala.

Oděvní pořádky předepisovaly, kdo mohl na svém oděvu nosit krajky a v jakém množství, vycházely z jednání sněmů. V Čechách se např. zachoval sněmovní zápis z roku 1564, který zakazoval hojně používání krajek ke košilím a zároveň předepisoval, jak má krajky používat šlechta a jak sedláci. Někdy předepisovaly oděvní pořádky i městské rady, např. v saském Annabergu v roce 1683 nesměly krajkářky použít paličkované krajky na vlastní oblečení. Starší oděvní pořádky přestaly platit až v době osvícenství, a tak se postupně krajky začínaly uplatňovat i na slavnostním ošacení venkovského lidu. Nejprve však byla okázalost paličkované krajky záležitostí především církevní, krajka byla našívána na obřadní pleny, oltářní pokrývky později i na štolý církevního roucha.

18. století svou převládající módou krajek paličkování dosti přálo, sice sedmiletá válka v letech 1756-1763 přinesla paličkářství dočasný úpadek, obyvatelstvo v Krušnohoří žilo ve velké bídě, v horách zavládla žebrota a hlad, ale po válce se krajkářství vzpamatovalo díky přetrvávající popularitě krajek. A tak nastal opět velký rozkvět paličkování v celých Čechách, stejně jako v Sasku a jinde v Evropě. V tomto období v Krušnohoří zanikala důlní činnost a paličkování mnohdy zajišťovalo živobytí celé rodině. Hlavní oblasti paličkování v Krušnohoří byla centra kolem měst Annaberg na saské straně a mezi Kraslicemi a Vejprty na straně české.

Krušnohorští výrobci krajek se nikdy nesdružili do cechů, zakládali však různé profesní spolky s voleným předsedou. Např. v Nejdku existoval roku 1750 spolek, jenž se nazýval Krajkové bratrstvo (Spitzen-Bruderschaft). Domácí výroba měla i své výhody: jednak se nemusela dodržovat jinak přísná hierarchie cechu mistr-tovaryš-učeň a jednak probíhala výhradně v domácnosti, kde se odehrával běžný rodinný život, takže mohla paličkářka zastat současně i jiné povinnosti hospodářky. Mnohdy však paličkovali i ostatní členové domácnosti, na finančním příjmu se tak podílela celá rodina. Paličkováná krajka byla často až v přehnané míře ukázkou majetnosti v panské módě, a proto se o rozvoj krajkářství ve vlastním zájmu snažila i vládnoucí šlechta. Císařovna Marie Terezie prohlásila roku 1753 krajkářství za svobodnou živnost a výrobu chránila celními zákony. Také zrušila omezení týkající se výroby zlatých a stříbrných krajek. Vydala patent, kterým podporovala výrobu domácího luxusního zboží a omezovala jeho dovoz z ciziny. Teprve koncem 18. století se krajka začínala v jednoduchých formách objevovat také na lidových oděvech (čepce, šátky, kapesníčky, límce, manžety).

Výroba krajek v 19. století

Hospodářské změny v 19. století a vynález strojí výroby krajek (1809) vedly zákonitě ke stagnaci ruční produkce krajek. Do té doby velice rozvinutá domácí výroba paličkovaných krajek byla v chudých oblastech severozápadního Krušnohoří mnohdy hlavním zdrojem příjmů nemajetných rodin. Ruční práce však nemohla konkurovat levnějším krajkám strojovým. Aby se vrátila poptávka po ručně zhotovené krajkce, musela mít oproti strojové krajkce komplikovanější vzor, který se nedal na strojně vyrobit. I přesto byl vliv průmyslové revoluce na ruční produkci neudržitelný stejně jako dovoz neuvěřitelně levných krajek z Číny. Když ve 2. polovině 19. století přinesli evropští misionáři do asijských zemí znalost paličkování, bylo zřejmé, že cena dovezených krajek bude na evropském trhu vážnou konkurencí domácí produkci.

Zdatnější podnikatelé, kteří se nebáli investovat, začali v první polovině 19. století s produkcí strojových krajek (v Nejdku, v Nové Roli, v Perninku, Kraslicích a Vejprtech). Nově však vznikaly např. i přádelny, tkalcovny, pletárny ba dokonce i papírny, mnoho paličkářek pro udržení tíživé sociální situace opouštělo své řemeslo a odcházelo do nově vzniklých podniků, kde jim byla poskytnuta jistá mzda. Obchodníci byly těžkou situací na trhu nuceni hledat i jiné možnosti odbytu, a tak začaly být krušnohorské krajky dodávány i na americký trh. Na konci 19. století můžeme sledovat částečné oživení ruční výroby. Krajka začala být pro svoji originalitu více ceněna, byla pevnější a také déle vydržela, začala být opět žádanější. Na přelomu století se v Krušnohoří paličkováním zabývalo stále ještě na 20 000 žen.

Ve druhé polovině 19. století bylo krajkářství na české straně Krušných hor silně podporováno Obchodní komorou v Chebu, která pořádala krajkářské kurzy, výstavy a soutěže v navrhování nových vzorů a s finanční odměnou pro vítězné práce. Aktivita komory dokonce neskončila ani po první světové válce, díky ní se snažila vláda v Praze různými nařízeními omezovat dovoz cizích krajek a řešit situaci domácích výrobců a obchodníků s krajkami. I přesto byla situace po rozpadu Rakouska-Uherska pro krajkářky stále velmi tíživá, jejich domácí práce patřila k nejhůře placeným zaměstnáním. Ve 20. letech si zručná krajkářka vydělala za 8 až 10 hodin práce 8 až 15 Kč za den, ceny základních potravin byly: chleba 4 Kč, 1 kg cukru 7,50 Kč.

Výroba krajek ve 20. století

Secese byla posledním stylem, kde se krajka ať ruční či strojová dokázala plně uplatnit jak v oděvní tak v interiérové formě. V této době zažívá krajka obrovský rozkvět. Na odbyt šly především velmi složité krajkové výrobky s náročnými vzory. Zdaleka se již nevyrobily jen metrové krajky, na přelomu 19. a 20. století byly v oblibě zejména límce, pokrývky na stoly různých velikostí, vsadky do prádla, přehozy na postel či záclony. V tomto období bylo odborné krajkářské školství na vysoké úrovni, krajky navrhovali dokonce i významní umělci, vzorník krajek vytvořil např. i Alfons Mucha. První světová válka učinila krajkové konjunkturu definitivní konec. Za války chodily krušnohorské krajkářky do úrodnějších míst v Podkrušnohoří a tam měnily krajky za cukr, mouku, obilí nebo jiné základní potraviny.

Po první světové válce se nová vláda snažila různými restriktivními opatřeními omezovat masivní dovoz krajek a řešit situaci domácích výrobců krajek. Největším problémem byly krajky dovezené z Číny, které měly na trhu bezkonkurenční ceny. Například v roce 1927 1 metr čínské ruční krajky byl za pouhých 3,65 Kč oproti krajkce upaličkované v Krušnohoří, který byl za 7,45 Kč. Aby mohli výrobci i obchodníci lépe hájit a prosazovat své zájmy, vznikl v Nejdku Spolek výrobců a obchodníků s ručně vyráběnými krajkami, ovšem nutno dodat, že se jejich situace nijak výrazně nezlepšila. V meziválečném období minulého století, zájem o paličkovanou krajkku nezadržitelně klesá. Ve 30. letech německá vláda zakázala dovoz českých krajek do Saska, které bylo dosud největším odběratelem krajek z českého Krušnohoří. Odbyt produkce v té době zachraňoval již jen vývoz do USA.

Po druhé světové válce se krajkářské výrobky používaly ojediněle, poptávka byla minimální, zcela se rozpadla domácí výroba s faktorským systémem prodeje. Tento systém již nebyl nikdy obnoven na české ani německé straně Krušnohoří. Po odsunu většiny německého obyvatelstva zůstalo v českém Krušnohoří ruční paličkování krajek pouze individuální zálibou některých žen ve snaze navázat na tradiční řemeslnou výrobu. Tovární výroba strojově vyráběných krajek se v některých místech obnovila jako např. v Kraslicích, Vejprtech či Perninku.

Krajkářské školství

První krajkářská škola v českých zemích byla zřízena v Praze roku 1767 Marií Terezií, která omezila dovoz a měla zájem na zvýšení kvality produkovaných krajek v Čechách. Pozvaná učitelka z Nizozemí naučila 118 dívek tzv. bruselský typ krajky a krajkou zvanou „blonda“.

František I. se rovněž snažil o posílení výroby krajek v Čechách, zejména po ztrátě Nizozemí a tím i proslulého krajkářství, založil v roce 1806 ve Vídni státní krajkářskou manufakturu, kterou vedla opět krajkářka z Nizozemí, kde se učilo složitým vzorům i 32 žen z českého Krušnohoří z Jáchymova, Božího Daru, Perninku, Abertam a Kraslic. O sedm let později císař založil v Krušnohoří pět škol, výuku v nich zpravidla vedly ženy, které absolvovaly kurs ve Vídni. Postupně vzniklo až 15 škol, ale jejich existence byla zpravidla velmi krátká, avšak školy v Kraslicích, v Jáchymově a v Lokti byly v činnosti až do roku 1918, zatímco další školy na Božím Daru a na Měděnci zanikly podstatně dříve. Podle úřední zprávy kolem roku 1880 pracovalo v Krušnohoří na 16 743 krajkářek.

Zvyšování odborné úrovně paličkářek bylo velmi důležité, neboť musely obstát v nerovném konkurenčním boji se strojovou produkcí krajek. Bylo třeba přihlížet k nejnovějším módním trendům v Belgii a ve Francii. Druhá polovina 19. století proto probíhala v duchu vedení výuky belgickými mistry (Pernink, Krajková, Oloví, Krásná Lípa, Přebuz, Jindřichovice, Nejde, Rudné, Boží Dar a Kraslice). Státní krajkářská manufaktura byla v roce 1817 přeložena z Vídně do Prahy. Platy učitelek, materiál i náklady na prodej krajek těmto školám financoval stát.

Školské krajkářství mělo za úkol udržet krajkářství v tradičních oblastech, zvýšit úroveň zručnosti a pěstovat smysl pro vkus, škola též rozvíjela technickou dovednost krajkářek. Zavládla tendence výroby krajek podle žádaných vídeňských či bruselských předloh, které se postupně mísily s charakteristickými místními vzory.

V roce 1879 byl ve Vídni zřízen Ústřední krajkářský kurz, trval 10 měsíců a měl dvě sekce, pro paličkovanou a šitou krajkou. Absolventky se mohly stát učitelkami na místních školách. Kvalita ručně paličkovaných krajek byla díky kurzům natolik povznesena, že se těšila té nejlepší pověsti. Výrobky dosáhly vlivem podpory vlády takového stupně dokonalosti, že byly prodávány pod jménem „rakouské“ a byla jim dáвана přednost před krajkami dovezenými.

První světová válka byla ranou i pro krajkářské školství. K úpadku přispěla i špatná jakost a nedostatek nití. Po roce 1918 byl založen Státní školský ústav pro domácí průmysl v Praze, pod něhož přešlo 26 škol s 2181 žákyněmi, v tomto období bylo v Krušnohoří 16 škol. Vzory pro paličkované krajky tvořili výtvarníci. Ústav se snažil od počátku své činnosti odstranit následky předválečného vídeňského centralismu a vrátil se k českým vzorům. Dbal, aby předváděné vzory ve školách měly osobitý český ráz.

V roce 1936 bylo v Krušných horách v provozu k výuce paličkované a šité krajky dokonce 25 škol. K později založeným školám patřily např. Háje u Potůčků a Jelení. Do krajkářských škol chodily většinou dívky odpoledne po skončení výuky na obecní škole. Před druhou světovou válkou připravilo ministerstvo obchodu návrh zákona na ochranu ručních krajek. V té době byl náš krajkářský průmysl důležitou složkou vývozu, v tomto roce činil vývoz krajek hodnoty 5 miliónů Kč. Německou okupací byla státnímu školskému ústavu odňata správa krajkářských kurzů v pohraničí.

Po druhé světové válce nebyla většina původních škol na české straně Krušnohoří obnovena. V Oloví a Krajkové byly školy zrušeny v roce 1951, v roce 1964 se Státní školský ústav pro domácí výrobu přeměnil na Školský ústav umělecké výroby, pod jejíž správu spadala jediná krajkářská škola pod Krušnými horami v Chomutově (od roku 1969), která existovala do poloviny 90. let. V posledních letech je paličkování zájmovou činností, krajkářky pracují pro vlastní potěšení a jen díky tomu se uchovalo tradiční krušnohorské řemeslo dodnes.

V Krušných horách převažovaly typy krajek ze západoevropského okruhu. K nám pronikly díky hbité práci obchodníků, kteří se snažili uspokojit poptávku po zahraničních vzorech např. z Bruselu. A tak nové typy krajek v Krušnohoří nevznikaly, paličkovaly se vzory dovezené. Ze saského Krušnohoří pochází jediný původní typ krušnohorské krajky, který vznikl na počátku 20. století v Královské škole paličkovaných krajek a vzorů (Königlichen Hlökkelspitzen-Musterschule) ve Schneebergu. Vytvořil ji profesor kreslení na této škole Paul Rudolf. Jde o páskovou krajkou paličkovanou se čtyřmi páry paliček, páska se ve stylu secese rozšiřuje a zužuje. Krajka je velmi jednoduchá, má název schnebergská.

Obchod

Až do počátku 18.století byl obchod s krajkami v celých Krušných horách výhradně v rukou saských obchodníků a faktorů. Někdy se dokonce krajky vyrobené na české straně vydávaly za krajky annaberské či míšeňské. Teprve v polovině 18.století se začalo paličkovat ve Vejprtech a v okolí Nejdku, a tak se začínali na trzích objevovat i první čeští obchodníci s krajkami, zatím jen v Nejdku, Jáchymově, Vejprtech a Kraslicích, kde však později převládala krajka šitá.

Paličkové krajky z českého Krušnohoří se prodávaly na trzích až v Plzni a v Brně. Část zboží také směřovala do Uher a do Tyrolska, ovšem největší množství krajek putovalo do Saska a odtud dále do západní Evropy, kde se mnohdy paličkové produkty vydávaly za saské. Oblíbeným a dobře prodejným artiklem byly kolem roku 1750 krajky z Nejdecka, speciálně paličkové z černých hedvábných nití.

Jedna z nejstarších obchodních firem, o které s jistotou víme, byla firma Anton Gottschald & Co. Byla založena již v roce 1750 v Jelení. Syn zakladatele Jakob Gottschald měl jedinou dceru Ludmillu, která se provdala za obchodníka s krajkami Johanna Josefa Kunzmannu z Rolavy, sňatkem se obě firmy spojily a v roce 1790 se firma přemístila do Nejdku. Firma měla stálou nákupní stanici v Přebuzi, zboží sem dodávalo na 3000 krajkářek. Kvalita výrobků firmy Gottschald byla dokonce oceněna na řadě výstav. Později měla své filiálky i ve Vídni a v Londýně, které existovaly až do roku 1918. První světová válka však vnesla do firmy hospodářské těžkosti, a tak se v roce 1927 neubráníla svému zániku, ovšem pokračovatelkou se stala firma Kunzmann, která těžila z tradice a dobrého jména zaniklé rodinné firmy.

Celých sto let (až do druhé světové války) se v lázeňských městech těšily veliké oblibě specializované obchody a stánky. Jen v Karlových Varech bylo takových obchodů s krajkami patnáct. Neprodávaly se v nich pouze krajky z Krušnohoří ale též zboží z Francie, Německa a Vídně. Nejproslulejší a nejstarší karlovarský obchod s krajkami byla firma J.E.Günter založená již v roce 1835. Obchod byl umístěn na velmi lukrativní lázeňské promenádě na Staré louce č.p.345 (dnešní obchod se šperky Halada). Majitel dokonce vydával nabídkový katalog, v němž kromě vyobrazení krajek s číslem artiklu uvedl šíři krajky, cenu za metr a zvýhodněnou cenu při větším odběru zboží. Nutno dodat, že v katalogu zastupují převážnou část nabídky „pravé karlovarské krajky“.

Zavedením strojní paličkové krajky v Krušnohoří tedy po roce 1830 (roku 1809 vznik bobbinetového stroje), museli faktori i obchodníci zaujmout nový postoj, neboť ruční domácí produkci byla zasazena veliká rána. Vekopodnikatelé v krajkářství, kterých tu bylo poskrovnu, si pořídili bobbinetové stroje a obchodovali ve velkém se strojně i ručně paličkovánými krajkami (v Nejdku, v Nové Roli, v Perninku, Kraslicích a Vejprtech). Strojně paličkové krajky přinesly na trh za nižší ceny nové složité vzory. Faktori ve snaze vyrovnat se této situaci, nutili krajkářky, aby se naučily paličkovat komplikované motivy, ovšem za stejnou ne-li nižší mzdu. Mnohé krajkářky, aby zvládly vyrobit nové požadavky, začaly navštěvovat krajkářské kurzy. Kolem poloviny 19. století se výrazně zvýšila úroveň krušnohorských paličkových krajek, avšak nijak nezlepšila sociální jistoty obyvatel Krušnohoří.

Od druhé poloviny 19. století bylo krajkářství na české straně Krušnohoří silně podporováno Obchodní komorou v Chebu, která pořádala krajkářské kurzy, výstavy a soutěže v navrhování nových vzorů. Odbyt krajek již nebyl záležitostí pouze faktorů čili zprostředkovatelů mezi krajkářkou a velkoobchodníkem. Krajky se začínaly prodávat prostřednictvím podomních obchodníků v lázeňských městech, začaly vznikat specializované obchody. Hlavním odbytištěm zůstalo, kromě rakouské monarchie, Německo, Anglie a zejména USA, kde se snažili obchodníci prosadit, aby mohli čelit poklesu prodeje v Evropě, který byl způsoben dovozem čínských krajek s bezkonkurečními cenami.

Faktor nebo-li zprostředkovatel zadával práci domácím dělnicím, dal jim přízi a vzory, hotové krajky od nich odebral a ihned jim vyplatil odměnu. Roku 1772 byla pro nejdecké panství vydána instrukce (Spizenverleger-Ordnung), podle níž se řídil vztah faktora a paličkáře. V době největšího rozmachu paličkářství působilo v každé obci několik faktorů. Ti schopnější si dokonce zřizovali vlastní sklady hotové produkce a zabývali se i drobným prodejem na trzích. Zpravidla však pracovali pro velkoobchodníky, kteří znali poptávku na trhu, dokázali jim zajistit nové žádané předlohy a především uměli zajistit odbyt krajek nejen na týdenních či výročních trzích, ale i ve vzdálenějších místech monarchie v Tyrolsku či Uhrách nebo v západní Evropě, kde bývalo odbytiště největší. Až do konce 19. století bylo hlavním střediskem velkoobchodníků s krajkami Nejdeček.

Vzorníky tvořily přehled nových vzorů a tvarů krajek nalepených na tvrdém papíru. První vyobrazení paličkovaných krajek, kde je u vzorů dokonce uveden počet paliček, vyšlo v Benátkách v roce 1557 v knize *Le Pompe*, jehož autor není znám. Tyto tištěné knihy vzorů se postupně dostaly do Flander, do Francie, do Německa i do Čech. Byly určeny výhradně pro ženy a dívky z řad šlechty, které vyšívaly a paličkovaly v rámci svého tradičního domácího vzdělávání. V Krušnohoří se objevili první nedokonalé vzorníky již koncem 16. století. Vzorníky byly nezbytnou každodenní potřebou práce faktora, díky němuž byla paličkářce poskytnuta reálná představa o krajece. Faktor rozděloval práci, přijímal a kontroloval odvedenou práci. V roce 1886 dokonce vydaly učitelky vídeňského kurzu pocházející z Krušných hor vlastní vzorník krajek (C. Jamnígová a A. Richterová).

Odměna za práci byla závislá na složitosti a délce vyrobené krajky. Kromě penězi se platívalo i potravinami a šatstvem. Životní úroveň obyvatel Krušnohoří často závisela na poptávce po krajkách. Např. v letech 1708-1712 činila týdenní mzda paličkářky 12-16 grošů, o rok později to bylo již jen 4-5 grošů, v nejtěžších dobách mnohdy celodenní výdělek nestačil ani na bochník chleba. Podle ceny za 1 loket se tvořili vlastní názvy určitého druhu krajky např. úzké levné krajky „za půl třetího krejcaru“, „dvougrošíčkové“, „třীগrošíčkové“, dražší za „půlzlátky“.

Zavedením strojové paličkované krajky, kdy se komplikovanější kus vyrobil rychleji a levněji, zůstala ruční paličkovaná krajka nedoceněna. Odměna za práci ve snaze koupěschopnosti byla stlačena neúměrně nízkou. Např. kolem roku 1833 si krajkářka vydělala 2-3 krejcarů denně, v letech 1851-55 si zručná paličkářka vydělala 6-8 krejcarů, přičemž práce dělníka v továrně činila kolem 29 krejcarů za den. Skromné poměry nutily paličkářky žít se i jinými druhy domácí výroby jako byla např. výroba perleťových knoflíků nebo přecházely do továren, kterých v dobách industrializace přibývalo a které nabízely jistý výdělek. Ač bylo ruční paličkování stále větším problémem, přesto se mu v 19. století v Krušnohoří věnovalo stále poměrně velké množství obyvatel.

Při mechanické práci faktorského období šlo o výdělek, tedy o rychlost. Paličky procházely rukama tak rychle, že lze ztěžiti zachytit systém. Pro mechanickou práci byly časoměřičem rytmické říkanky – na každý verš vbodly špendlík a prohodily paličky:

tluču tluču – kdo to tluče – já pan Houdek – co chce Houdek
– *co s tou smůlou – dratve smolit – co s dratvema – boty šít*
– *co s botamama – na trh jít – zač ten párek – za grajárek*

Krajka vzniká z jednoho vlákna, nebo i z více vláken najednou. Nitě se různým způsobem kroutí, přehazují, prohazují, obtáčejí, uzlují, proplétají, prošívají, špendlík se zapichuje po každém prohození nitě. Vzájemným přehazováním paliček, správným utahováním nití a formováním pomocí špendlíků, vzniká krajka. Paliček, tedy i nití, potřebujeme pro jednodušší práce alespoň osm, pro složitější vzory je jich třeba několik desítek

... poduška neboli herdula může být plochá, kruhovitá nebo válcovitá, poslední jest nejpraktičtější, přípouštějíc paličkovati krajkou do libovolné délky. Nesmí být příliš lehká, a proto nejlépe jest nacpati ji míšeninou z písku a drtin či ovesnými plevami, později pilinami, někdy hodně napěchovaným senem nebo slámou. Potažena jest ještě povlakem, kterýžto lze snadno sejmouti a vyprati.

... paličky čili dřevěná soustružená vřetánka jsou dvoji, bez obálek a s obálkami nebo též s pláštíkem nebo sukénkou čili převlečnými válcovitými pouzderky. Prvé jsou starší, druhé novější a výhodnější, neboť niti na nich navinuté a obálkami kryté tak snadno se neušpiní. Nejlepší jsou zhotovené ze dřeva švestkového a lipového, často se dědí. Od paliček se žádá, aby byly hladké a lehké, proto v moderní době se vyrábějí rovněž i z umělé hmoty, kterážto však u paličkářek neoblíbena jest.

... špendlíků pro připevnění vzoru zvaných též zastavováky užívá se mosazných s hlavičkami skleněnými, různé síly dle toho, jaký druh krajek a síla materiálu se používá. Špendlíků jest někdy zhotovováno podomácku z drátu a roztavené skleněné hmoty, někde je dokonce užíváno namísto špendlíků trnů z divoké hrušně, v moderní době se již užívá zastavováků jen v obchodě koupěných.

... podvinek neboli pruh papíru tuhého, na němž jest vzor nakreslen nebo vypíchnán, ovijí se v středu kolem podušky tak, aby vzor na něm byl naznačen i v místech, kde oba konce podvínku se stýkají, a nebyl přerušen a šel do sebe. Vzory jsou překreslovány ručně, později jsou tištěny tiskárnou